

DICLE İLAHİYAT DERGİSİ

Dicle Theology Journal

Kuruluşu: 2000 e-ISSN: 2667-6273 Yayıncı: Dicle Üniversitesi

Cilt | Volume 28 • Sayı | Issue 2 • Aralık | December 2025

İslam Hukukuna Göre Siber Zorbalık ve Cezai Hükümleri

Cyber Bullying and Its Criminal Provisions under Islamic Law

Kenan KILINÇ

Dr., Öğretmen, Şehit Oktay Bulun Anadolu Lisesi, Elazığ-Türkiye

Dr. Teacher, Şehit Oktay Bulun Anadolu Lisesi, Elazığ-Türkiye

kenankilinc.4949@gmail.com

<https://ror.org/00jga9g46>

<https://orcid.org/0000-0002-9523-3514>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 19/04/2025 • **Kabul Tarihi | Accepted:** 12/12/2025 • **Yayın Tarihi | Published:** 31/12/2025

Atıf | Cite As

Kılınç, Kenan. “İslam Hukukuna Göre Siber Zorbalık ve Cezai Hükümleri”. *Dicle İlahiyat Dergisi* 28/2 (Aralık 2025), 390-410. <https://doi.org/10.58852/dicd.1679702>

Author Contributions: This article has a single author.

Ethical Statement: It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been.

Conflicts of Interest: No conflict of interest declared.

Ethics Committee Approval: The study subject does not require ethics committee permission.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

İslam Hukukuna Göre Siber Zorbalık ve Cezai Hükümleri

Öz

Bilişim teknolojisi hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Bilişim araçları, ilmî çalışmalarda bilgiye hızlı erişimi sağlama, küresel çapta kişiler arası iletişimi kolaylaştırma ve daha birçok alanda önemli faydalar sağlamaktadır. Ancak bilişim araçları, bu araçların kötü niyetli kişiler tarafından farklı amaçlarla kullanılması, bağımlılık, zaman israfı ve siber zorbalık gibi ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bilişim alanındaki gelişmeler, medeniyete önemli imkânlar sunmakla birlikte, siber zorbalık gibi ciddi hukuki ve sosyal sorunlara da yol açmaktadır. Siber zorbalık, fiziksel zorbalığın dijital ortamlara taşınmasıyla ortaya çıkan ve 21. yüzyılın bilgi ve dijital çağında sanal etkileşim alanlarında kendini gösteren bir zorbalık türüdür. İslâm hukukunda siber zorbalık ile ilgili önleyici ve caydırıcı tedbirlerin tesis edilmesi bu alanda önemli bir hukuki boşluğa çare olacaktır. Bu bağlamda siber zorbalık, bazı ülkeler tarafından incelenmiş ve çözümüne ilişkin yeni kanunlar çıkarılmış veya merî hukuktaki kanunların hükümlerinin kapsamlarına dâhil edilmiştir. İslam ceza hukukunda bu suçun hukuki boyutunun ortaya konulması gerektiği ortadadır. İslam'da insanın şeref, ırz, itibar ve duygularına ya da manevi değerlerine yapılacak her türlü saldırı manevi zarar olarak değerlendirilmektedir. Siber zorbalığın tehdit, hakaret ve rencide edici mesaj ya da resimleri yaymak şeklinde gerçekleşen fiilleri manevi zarar ile ilişkilendirilebilir. Ancak bazı siber zorbalık türleri ise kişinin maddi olarak zarar görmesine de sebep olabilir. Gerçekleşme şekilleri göz önüne alındığında, yeni ihdas edilen bu suçun, kısas, had ve ta'zir cezaları bağlamında ele alınabileceği anlaşılmaktadır. Bu çalışma, siber zorbalığın sonuçlarını ve bunlara ilişkin cezai müeyyideleri İslam hukuku perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslam Ceza Hukuku, Ta'zir, Bilişim Suçları, Siber Zorbalık, İletişimin Denetlenmesi.

Cyber Bullying and Its Criminal Provisions Under Islamic Law

Abstract

Information technology is advancing rapidly. Information tools facilitate quick access to knowledge in scientific research, enable global interpersonal communication, and provide significant benefits in many other areas. However, these tools also bring serious problems, such as misuse by malicious individuals, addiction, time wastage, and cyberbullying. Developments in the field of information technology offer substantial opportunities for civilization, yet they also give rise to serious legal and social issues, such as cyberbullying. Cyberbullying is a form of bullying that emerges through the transposition of physical bullying into digital environments, manifesting itself within virtual interaction spaces in the information and digital age of the 21st century. Establishing preventive and deterrent measures against cyberbullying within Islamic law would address a significant legal gap in this area. In this context, cyberbullying has been examined by certain countries, leading to the enactment of new legislation or the inclusion of its provisions within the scope of existing laws. It is evident that the legal dimension of this crime must be clarified within Islamic criminal law. In Islam, any attack on a person's honour, dignity, reputation, feelings, or spiritual values is considered spiritual harm. Acts of cyberbullying, such as threats, insults, and dissemination of humiliating messages or images, can be associated with such spiritual harm. However, certain types of cyberbullying may also cause material damage to the victim. Considering its manifestations, it may be understood that this newly emerging offense may be addressed within the framework of *qisas*, *hudud*, and *ta'zir* punishments. This study aims to examine the consequences of cyberbullying and the corresponding criminal provisions from the perspective of Islamic law.

Keywords: Islamic Law, Islamic Criminal Law, Ta'zir, Cybercrimes, Cyberbullying, Communication Surveillance.

Giriş

Bilişimdeki gelişmelerin medeniyete sunduğu imkânların yanı sıra sebebiyet verdiği önemli bir hukuki problem, siber zorbalıktır. Siber zorbalık, fiziksel zorbalığın internet ortamına taşınması sonucu oluşan zorbalığın dijital ortamdaki ifadesidir.¹ Zorbalığın sanal âlemdeki yeni bir şekli olan siber zorbalık, bireyleri fiziksel ve psikolojik olarak olumsuz bir şekilde etkilemektedir.² Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) 15-24 arası yaş grubu gençler üzerine 2019 yılında yaptığı araştırmada, siber zorbalığa maruz kalan gençlerin oranı % 70,6 olarak tespit edilmiştir.³ İstanbul'da ise 269 öğrencinin katıldığı 2006 yılında yapılan bir araştırmada, erkeklerin %19'unun ve kızların %16,7'sinin siber zorbalıkta buldukları; erkeklerin %3,3'ünün ve kızların %2,6'sının ise siber zorbalığa maruz kaldıkları saptanmıştır.⁴ Yaşları 11-15 arasında değişen 346 öğrenciden 189'u kız, 157'si erkek olmak üzere oluşturulan örnekleme, 2010 tarihinde yayınlanan Konya ilinde gerçekleştirilen araştırmada öğrencilerin %42,4'ünün siber zorbalığa maruz kaldığı belirlenmiştir.⁵ Amerika'da 9 ve 12 yaşlardaki çocukların tehdit içeren mesajlar aldıkları ve aynı ülkedeki 13 yaşındaki kız çocuğunun ise girdiği sitede siber zorbalığa maruz kalarak intihar etme teşebbüsünde bulunması olayın ciddiyetini gösteren örneklerdir.⁶ Siber zorbalığın yaygınlık göstermesinde sahte hesapların kullanılması, kimliğin gizlenmesi, zorbalığı yapanın toplumsal kınamaya maruz kalmaması, kişilere erişimin kolay olması, kişiler arasındaki güç dengesizliği, saldırının süreklilik arz etmesi, saldırı zamanının öngörülememesi gibi birçok faktörün etkili olduğu ileri sürülmektedir.⁷ Siber saldırı konulu araştırmalardaki mağdur oranının yüksek olması, elektronik zorbalığa karşı hukuki tedbirlerin alınmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bazı ülkeler, siber zorbalığın toplumsal düzen ve bireylerin güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerini dikkate alarak, bu tür davranışları haksız fiil veya suç teşkil eden eylemler olarak tanımlamış ve özel düzenlemelerle tazminat ile cezai yaptırımlar çerçevesinde ele almıştır. Kanada'nın Manitoba Eyaleti'nde kabul edilen *Cyberbullying Prevention Act* (Siber Zorbalığı Önleme Yasası) ve Yeni Zelanda'nın 2015 tarihli *Harmful Digital Communications Act* (Zararlı Dijital İletişimler Yasası) bu yaklaşımın somut örneklerini oluşturmaktadır.⁸ Zorbalığın sanal âlemde gerçekleşmesi, suçun tespiti hususunda hukukta yer almayan elektronik delil gibi bir kavramı da ortaya çıkarmıştır.⁹ Elde edilen delillerin taklit, tahrif gibi işlemlere uğraması, bu delillerin güvenilirliğini sorgular hale getirmektedir. Mağduriyetlere sebep vermemesi için bu delillerin adli bilişim uzmanlarınca/bilirkişilerce iyi bir şekilde tetkik edilmesi elzemdir. Siber zorbalık konusu İslam ceza hukuku çerçevesinde doğrudan ele alınmamış olup, günümüzde bu konuyla ilgili yürütülen

---

¹ Melisa Seval Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", *Karatekin Hukuk Dergisi* 2/2 (2024), 80.

² Semra Aksaray, "Siber Zorbalık", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/2 (2011), 410.

³ UNESCO. "Daha Güvenli İnternet Günü". Son erişim: 20 Ekim 2024. <https://www.unicefturk.org/yazi/guvenliinternetgunu>.

⁴ Osman Tolga Arıca, Sinem Siyahhan vd., "Cyberbullying among Turkish Adolescents", *CyberPsychology & Behavior* 11/3 (2008), 256.

⁵ Bülent Dilmaç - Didem Aydoğan, "Parental Attitudes as a Predictor of Cyber Bullying among Primary School Children," *International Journal of Business, Human and Social Sciences*, 4/7 (2010), 1602-1604; Volkan Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/3 (15 Eylül 2021), 2457.

⁶ Aksaray, "Siber Zorbalık", 407.

⁷ Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2462-2467.

⁸ The Cyberbullying Prevention Act. Erişim: 20 Ekim 2024. <https://web2.gov.mb.ca/bills/40-2/b214e.php>; Harmful Digital Communications Act 2015, Erişim: 20 Ekim 2024. <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2015/0063/latest/whole.html#DLM5711852>.

⁹ Şenel Sarsıkoğlu, "Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat Hukuku Açısından Elektronik Delil (E-Delil) Kavramı", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 6/22 (2015), 509-510.

çalışmalar büyük ölçüde öneri ve tavsiye niteliğindeki araştırmalarla sınırlı kalmıştır. Velîd Meşhûr Abdüttevâb Fâris, *Ettennemurü'l-ilikroniyyu suveruhu ve ahkâmuhu fi'l-fikhi'l-İslâmiyyi* isimli çalışmasında siber zorbalığı tanımlayarak türlerini açıklamıştır.¹⁰ Dinçer Akkuş'un, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları* isimli bir çalışması mevcuttur.¹¹ Ayrıca Sümeyra Merve Sertçakar'ın *Ergenlerde Siber Zorbalık ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Araştırma* başlıklı din psikolojisi alanında yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Elinizdeki bu çalışma, daha önce yapılan çalışmalardan siber zorbalığın İslam fıkhdaki cezai müeyyidelerine değinmesi yönüyle farklılık arz etmektedir.

Siber saldırılara maruz kalan kişilerde, depresyon, yalnızlık, kaygı, intihar eğilimi gibi ruhsal problemlerin meydana geldiği yapılan çalışmalarda ifade edilmektedir.¹² Amerika'daki bir araştırmada sanal zorbalık yapanlar da genellikle karın, baş ağrısı gibi fiziksel semptomların¹³ yansira proaktif ve reaktif saldırganlık, yasa dışı aktiviteler, suçluluk ve madde kullanımı gibi davranışların gözlemlendiği ifade edilmektedir.¹⁴ Ancak bu husus araştırmamızın kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışmada siber zorbalık tanıtılarak türleri hakkında bilgiler verilecek akabinde İslam ceza hukuku ile ilişkisi irdelenecek ve müstakil bir suç olup olmadığı hususu İslam hukuku açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Diğer bir ifadeyle siber saldırılarla şahsi hakların çiğnendiği ve insanların haysiyet ve şereflerine saldırıların arttığı günümüzde İslam ceza hukukunun siber zorbalığa bakışı ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Siber Zorbalık

Siber veya sanal zorbalık, aralarında güç dengesizliği bulunan kişi ya da gruplar tarafından diğer kişi veya gruplara bilişim teknolojileri araçları kullanılarak tehdit, düşmanlık, korkutma, onur kırma ya da utandırma maksadıyla kasıtlı/bilinçli ve süreklilik arz edecek bir şekilde mesaj ve/veya resimlerin gönderilmesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Kavram UNICEF tarafından, *"dijital ortamda gerçekleştirilmiş zorbalık"* olarak ifade edilmektedir.¹⁶ Dolayısıyla siber zorbalık, kişilere zarar maksadıyla sanal cihazların kötü amaçlı kullanılması olarak tarif edilebilir.¹⁷

Siber zorbalık, geleneksel kişiler arası zorbalığın internete taşınması ile meydana gelen zorbalığın yeni adıdır. İslam hukuku doğrudan 'siber zorbalık' kavramını içermez. Ancak klasik kaynaklarda bazı suç ve yasak kategorileri siber zorbalıkla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, başkalarını küçük düşürmek veya onlarla alay etmek suretiyle gerçekleştirilen hakaretler (sebb, şetm),¹⁸ kişinin arkasından kötü

---

¹⁰ Velîd Meşhûr Abdüttevâb Fâris, "Ettennemurü'l-ilikroniyyu suveruhu ve ahkâmuhu fi'l-fikhi'l-İslâmiyyi", *Mina Üniversitesi Edebiyat ve İnsan ilimleri Dergisi* 97/2 (2023), 339-371.

¹¹ Dinçer Akkuş, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 16-108.

¹² Charisse L Nixon, "Current perspectives: The Impact of Cyberbullying on Adolescent Health", *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 5 (2014), 144.

¹³ Dilek Uludaşdemir - Sibel Küçük, "Siber Zorbalık Önleme ve Müdahale Programlarının İncelenmesi: Bir Gözden Geçirme", *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türkiye Sağlık Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2023), 47.

¹⁴ Charisse L Nixon, "Current perspectives: The Impact of Cyberbullying on Adolescent Health", 148.

¹⁵ Velîd Meşhûr Abdüttevâb Fâris, "Ettennemurü'l-ilikroniyyu suveruhu ve ahkâmuhu fi'l-fikhi'l-İslâmiyyi", 346; Osman Tolga Arıca, Sinem Siyahhan vd., "Cyberbullying among Turkish Adolescents", *CyberPsychology & Behavior* 11/3 (2008), 254; Uludaşdemir - Küçük, "Siber Zorbalık Önleme ve Müdahale Programlarının İncelenmesi: Bir Gözden Geçirme", 46; Aksaray, "Siber Zorbalık", 406.

¹⁶ UNICEF. "Cyberbullying: What Is It and How to Stop It?". Erişim: 20 Ekim 2024. <https://www.unicef.org/end-violence/how-to-stop-cyberbullying>.

¹⁷ Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460.

¹⁸ el-Hucurât 49/11.

sözler söylemek ve iftira atmak (bühtan, kazf)¹⁹ suretiyle yapılan gıybet ve nemîme,²⁰ tehdit veya şantaj niteliğinde sözler sarf etmek (ikrah), mahrem bilgileri izinsiz ele geçirmek ve yaymak ile başkalarının şerefine, itibarına ve özel hayatına zarar vermek,²¹ siber zorbalığın çeşitli tezahürleri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, siber zorbalık doğrudan İslam hukukunda tanımlanmamış olsa da, bu hukuk sisteminde haram kabul edilen fiillerin dijital ortamdaki modern bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Siber zorbalık geleneksel zorbalıktan, fiziksel bir ortama ihtiyaç duymaması, gizliliği, sürekliliği ve herhangi bir zamanla kayıtlanmaması gibi açılardan farklılık arz etmektedir.²² Geleneksel zorbalıkta hedef kişiler; genellikle güçsüz, zayıf ve psikolojik olarak da kendini savunmaktan aciz bireylerdir. Siber zorbalıkta ise güçlü insanlar da bazen kurban olabilmektedirler.²³

1.1. Siber Zorbalığın Gerçekleşme Şekilleri

Siber zorbalığın birkaç şekilde gerçekleştiği ifade edilmektedir. Gerçekleşme şekilleri göz önünde bulundurulduğunda bu zorbalık;

- Kişilere hakaret ve rencide edici mesaj göndermek ya da tehdit maksatlı resimleri yaymak/ifşa etmek,²⁴
- Sosyal hesap veya sahte kimlikle kişileri duygusal açıdan kandırmak ya da insanları kandırmak amacıyla internette başka bir bireymiş gibi davranma (catfishing),²⁵
- Sosyal medya platformlarında agresif, kışkırtıcı ya da saldırgan bir dil kullanma (flaming),²⁶
- Kişinin kimliğini gizlemesi, değiştirmesi ya da başka bir kullanıcının kimliğini çevrimiçi işlemlerinde kullanması (masquerading- impersonation),²⁷
- Bireylerin itibarını zedelemek ya da onları hedef almak amacıyla dedikodu yapmak,²⁸
- Kişisel gizliliği tehlikeye atmaya sebep teşkil eden cinsel içerikli mesaj, resim ya da video gibi dökümanların sosyal medya aracılığıyla gönderilmesi (sexting),²⁹

---

¹⁹ en-Nûr 24/4-5.

²⁰ el-Hucurât 49/12.

²¹ el-Hucurât 49/12.

²² Aksaray, "Siber Zorbalık", 410.

²³ Aksaray, "Siber Zorbalık", 409.

²⁴ Chisholm, J. F., "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention", *Journal of Information Systems Education* 25/1 (2014), 79; Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460; Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", 81.

²⁵ Chisholm, "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention", 79; Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460; Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", 81.

²⁶ Chisholm, "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention", 79; Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460; Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", 81.

²⁷ Chisholm, "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention", 79; Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460; Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", 81.

²⁸ Chisholm, "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention", 79; Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460; Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", 81.

²⁹ Chisholm, "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention", 79; Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460; Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", 81.

- Cinsel içerikli materyallerin maddi veya farklı talepler için tehdit amacıyla kullanılması (Sextortion),³⁰

- Belli bireylere sürekli ve rahatsız etme amaçlı iletişim kurmak (harassment),

- Kişisel bilgilerin sosyal medyada yayınlanması (Doxxing),

- Sahte e-posta, mesaj ya da web siteleri aracılığıyla kişisel verilerin ele geçirilmesi (Phishing),

- Bireylerin elektronik cihazlarına gizliden giriş yaparak verilere zarar vermek ya da çalmak (Hacking),

- Bireyi dijital yollarla sürekli izlemek, rahatsız edici mesajlar göndermek, tehdit etmek (Cyberstalking),

- Bireyi çevrimiçi sosyal grup platformlarından kasıtlı bir şekilde dışlamak (exclusion)³¹ gibi şekillerde meydana gelebilir. Bu yönüyle geleneksel zorbalığın sanal ortamda gerçekleşen biçimidir.

1.2. Siber Zorbalığın Hızlı Yayılması

Siber zorbalığın toplumda hızlı bir şekilde yayılması, saldırganın, toplumsal bir yaptırım veya kınamaya maruz kalmaması, yakalanma riskinin düşüklüğü, kimliğini gizlemesi gibi etkenler etkili olmakta ve onu bu saldırıyı yapmaya teşvik etmektedir. Ayrıca siber zorbalığın anonim olması, mağdurun kolayca erişilebilirliği, saldırgan ile mağdur arasındaki güçlerinin orantısız olması, saldırı zamanının öngörülemezliği, saldırının süreklilik arz etmesi, saldırganın çevrimiçi ortamda denetiminin zayıf olması, yakalanma korkusunun bulunmaması da bu suçun yaygınlık arz etmesinin diğer bazı sebepleri arasında gösterilebilir.³²

2. İslam Ceza Hukuku Açısından Siber Zorbalık

İslam dini hayatı her yönüyle kuşatmış bir dindir. Bunu sonucu olarak sadece insanların Allah'a karşı kulluk vecibelerine ilişkin hükümlerle yetinmemekte onların hayatlarını tanzim eden hüküm ve kanunlar da teşri' etmektedir. Bu hükümlere göre yaşayanlar hidayet ve sevaba nail olmakta, uymayanlar dünya ve ahirette cezaya müstahak olmaktadır. İslam hukuku, Kur'an ve Sünnet menşe'li olan kurallar ile müctehidlerin icthadlarına dayalı bir hukuk sistemidir.³³ İslam hukuku ele aldığı konular bakımından, ibâdât, muâmelât, munakehât-mufârekât ve ukûbât gibi kısımlara taksim edilmektedir.³⁴ Ukûbât kısmında işlenen suçlar; hayat, vücut, şahsiyet, mal varlığı ve şahsi hak ve hürriyetlere yönelik olarak işlenen suçlar ya da ihlâl edilen hakların mahiyetine göre Allah (kamu) hakkına karşı işlenenler, şahsi haklara karşı işlenenler ve her iki hakka karşı işlenenler olmak üzere üçlü bir taksime tabi tutulmaktadır.³⁵ Bu bağlamda İslam ceza hukukunda suçlar (ukûbât), had, kısas- diyet ve ta'zîr olarak üç kısma ayrılarak incelenmektedir. Bu ayırım, genellikle Şârî' tarafından sınır ve miktarı

---

³⁰ Chisholm, "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention", 79; Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460; Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", 81.

³¹ Chisholm, "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention", 79; Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2460; Meray, "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık", 81.

³² Maviş, "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık", 2462-2465.

³³ Hayreddin Karaman, "Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/3.

³⁴ Kenan Kılınc, *Şâfiî fakih Yûsuf el-Erdebî'nin fıkıhçılığı: el-Envâr Li A'mâli'l-Ebrâr özelinde* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 27.

³⁵ Mehmet Boynukalın, "Suç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/455.

belirlenmiş ya da sınır ve miktarı ülü'l-emrin³⁶ takdirine bırakılmış cezalar esasına dayanmaktadır. Cezalar da kazf gibi had gerektirenler olabileceği gibi tehdit, alaya alma, lakap takma gibi ta'zîri gerektiren cezalar da olabilir.

Toplumda huzuru sağlamak ve adaleti uygulamak adına toplumda vuku bulan zararların adil bir şekilde izalesi, İslam fıkında önemli bir esas olarak görülmektedir. Bu bağlamda zararın izalesi ile ilgili olarak ifade edilmiş olan zarar ve mukabele biz-zarar yoktur,³⁷ zarar izale olunur,³⁸ bir zarar kendi misliyle izale olunmaz,³⁹ zararı âmı defî için zararı hâs ihtiyâr olunur⁴⁰ gibi birçok kaidenin varlığı bilinen bir husustur. Dolayısıyla meydana gelen zararların hukukun gösterdiği usul üzere izalesinin yetkililerce yapılmasının gerekliliği ortadadır. Siber zorbalığın türleri, kısas ve diyet, had ve ta'zîri gerektirenler olarak üç başlıkta ele alınacaktır.

2.1. Kısası ve Diyeti Gerektiren Siber Zorbalık

Şâri', kişilerin yaşam haklarını korumak amacıyla kanuni yaptırımlar vaz etmiştir. Nitekim kısas, diyet ve ta'zîr gibi cezalar bu maksada binaen meşru kılınmıştır. Müslümanın yaşam hakkına, malı ve ırzına dokunulmasının haramlığı Kitâb⁴¹ ve Sünnet⁴² naslarıyla ortaya konulmuştur.⁴³ Hz. Peygamber (s.a.s) vedâ hutbesinde can, mal ve ırzlara dokunmanın haramlığına ve bunların her türlü saldırıdan korunduğuna dikkatleri çekmiştir.⁴⁴ Hz. Peygamber'in (s.a.s) Müslümanın nefsi, malı, şeref ve itibarına yönelik yapılacak saldırıları önleme, onun kutsallığını beyan anlamında onu Kâbe ile kıyaslamış ve onun dokunulmazlığını ön plana çıkarmak istemiştir.⁴⁵ İslam hukukunda şeriattin korunmak istenen beş temel amacı 'zarûrât-ı hamse' (din, can, akıl, nesil ve mal) bulunmaktadır. Siber zorbalık; akli (psikolojik dengeyi), canı (intihara sürüklenme ihtimali), ırz ve namusu (itibar), malı (veri gaspı, şantaj) tehdit ettiğinden bu maksatlara aykırıdır. Dolayısıyla şiddetle yasaklanır ve cezalandırılır. Bu yönüyle Maqâsidü'ş-Şerîa (Şeriattin Maksatları) ile ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla İslam, bireylerin yaşam haklarını koruma altına alma adına cezai yaptırımlar ortaya koymuştur. Bu meselenin hükümlerine geçmeden önce kısas ve diyet kavramlarının açıklanması fayda mülâhaza etmektedir. Kısas القصاص, sözlükte, "bir şahsın izini sürüp ardınca gitmek, araştırılan hikâyeye ve haber, kesmek, eşitlemek

³⁶ Ülü'l-Emr: Dinî kaynaklarda, özellikle devlet liderleri ve toplumsal sorumluluk ve otoriteye sahip olan üst düzey yöneticileri kapsayan geniş bir terimdir. Talip Türcan, "Ülü'l-Emr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/295.

³⁷ لا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ "Zarara sokmak ve zarara karşı intikam almak yoktur" Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbni Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), "Kitâbü'l-ahkâm", (No. 2341); Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/114 (No. 11384); Madde: 19 Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i ahkâm-i adliye* (İstanbul: Matbaa-yi Osmaniye, 1300/1884), 24.

³⁸ Madde: 20 Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, 24.

³⁹ Madde: 25 Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, 25.

⁴⁰ Madde: 26 Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, 25.

⁴¹ en-Nisâ 4/93; en-Nisâ 4/29; en-Nûr 24/30.

⁴² "Sen [Kâbe] ne büyüksün, senin kutsallığın ne kadar büyüktür ve Müslüman senden daha kutsaldır. Muhakkak ki Allah Müslümanın kanını, malını, ırzını ve onun hakkında her türlü kötü düşüncüyü haram kılmıştır" İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, thk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî (el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000), 2/352.

⁴³ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, 2/352.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr-Dâru'l-Yemâme, 1414/1993), "Kitâbu'l-hâc", 131 (No. 1652); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955), "Kitâbu'l-kasâme", 9 (No. 1679); Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü el-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975), "Ebvâbu tefsîr", 10 (3087).

⁴⁵ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, 2/352.

ve suçluya yaptığığının mislinin yapılması”⁴⁶ anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise “Kasten işlenen yaralama, sakatlama ve öldürme suçlarının fâillerinin o suç cinsinden ve misliyle cezalandırılması”⁴⁷ olarak açıklanmaktadır. Diyet (الدية) kelimesi ise sözlükte, maktulün velisine maktul için verilen ya da ödenen kan parası anlamına gelmektedir.⁴⁸ Terim olarak diyet, hür bir kişinin canına ya da canı dışında (vücut bütünlüğüne) karşı işlenen bir suçtan dolayı ödenmesi vacip olan mal olarak tarif edilmektedir.⁴⁹ Diyetin miktarı, ederleri değişik olduğundan cinslerde farklılık arz etmekle birlikte bu miktar; bin dinar altın (4250gr.), on bin dirhem gümüş (29700gr.), yüz deve, iki yüz adet sığır, iki bin koyun ya da iki yüz kat elbise olarak takdir edilmiştir.⁵⁰ Diyetin vacip olması Kitâb, Sünnet ve icma delillerine dayanmaktadır.⁵¹ Kısas ve diyetin gerekli olduğu suçların tanınması önem arz etmektedir.

İslam hukukunda suçlar genel olarak kasıtlı (‘amden), kasta benzer (şibh-i ‘amd) ve hatayla işlenmiş suçlar olmak üzere üç kısma taksim edilmektedir. İmam Malik Kur’an’da kasıt ve hata ile işlenmiş suçların olduğunu belirterek şibh-i ‘amdi (kasta benzer öldürmeyi) kabul etmemektedir. Şibh-

⁴⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâil ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), “kss”, 6/100; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsıl Suûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), “kss”, 2/82; Ebü Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999), “kss”, 254; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dârü Sâdır, 1414), “kss”, 7/73.

⁴⁷ Vehbe Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmîyyü ve Edilletuhu* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, ts.), 5/3665; Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye'l-Kuveytiyye, 1404 - 1427), 13/273; Şamil Dağcı, “Kısas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/488; Abdullah Çolak, *İslâm Ceza Hukuku* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2018), 132.

⁴⁸ Ebü Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Muhammed A'vad Mur'ab (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2001), “vdy”, 14/163-164; Râzî, “vdy”, 335; İbn Manzûr, “vdy”, 15/384; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc vd. (Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enba, 1385-1422/1965-2001), “vdy”, 40/181.

⁴⁹ Ebü Bekr Fahrü'l-İslâm Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn eş-Muhammed b. Ahmed Şâşî, *Hilyetu'l-ulemâ fi ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ*, thk. Yâsîn Ahmed İbrâhîm Drâdeke (Amman: Mektebetü'r-Risâle, 1988), 7/535; Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfîî, *el-Azîz şerhü'l-Vecîz el-Me'rûf bi's-Şerhi'l-Kebîr*, thk. Alî Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997), 10/313; Ebü Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî Zekerîyyâ el-Ensârî, *Fethu'l-vehhâb bi-şerhi Menheci't-tullâb* (Dârü'l-Fikr, 1414/1994), 2/167; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, thk. Alî M. Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcud (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 5/295; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1404/1984), 7/309; Süleymân b. Muhammed b. Ömer el-Büceyrimî, *Haşiyetü'l-Büceyrimî alâ'l-hatîb - Tuhfetü'l-habîb alâ şerhi'l-Hatîb* (Dârü'l-Fkr, 1415/1995), 4/159.

⁵⁰ Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî Ebü Yûsuf, *el-Harâc*, thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Sa' Hasan Muhammed (el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.), 169; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*, ts., 11/5714; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Alî Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 12/227; Çolak, *İslâm Ceza Hukuku*, 135.

⁵¹ Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyâd: Dârü Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997), 12/5; Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, 21/46; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmîyyü ve Edilletuhu*, 7/5703.

i 'amdi, kasıtlı işlenen suçlar bölümüne dâhil etmektedir.⁵² Hanefî âlimleri cinayetleri, kasıtlı işlenmiş suçlar, kasta benzer şekilde işlenmiş suçlar, hatayla işlemiş suçlar, hata mecrasına carî olarak (hata yerine geçen) işlenmiş suçlar ve tesebbuben işlenmiş suçlara olmak üzere beş kısma taksim ederek ele almaktadırlar.⁵³ Hata mecrasına carî olan öldürme kısmını, isim olarak değil de örnek vererek ele alanın Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/980);⁵⁴ örneğiyle birlikte ismini de zikrederek ele alanın ise Kudûrî (ö. 428/1037) olduğunu söylenebilir.⁵⁵ Hanefî âlimlerinden Kâsânî (ö. 587/1191) ise tesebbuben öldürmeyi hata yerine geçen öldürme kapsamında ele almaktadır.⁵⁶ Şâfiîler, öldürücü fiilleri, kasıtlı, hata ve kasta benzer olmak üzere üçe ayırmaktadırlar.⁵⁷ Malikiler, suçlar, kasıt ve hata; Hanbeliler ise, kasıt, kasta benzer ve hata olmak üzere suçları üçe taksim etmektedirler.⁵⁸ Hanbelî âlimlerinden İbn Kudâme (ö. 620/1223), tesebbuben öldürme suçlarını dört kısma taksim ederek ikrah ile ölüme sebebiyet verenleri bu başlıkta ele almaktadır.⁵⁹ Dolayısıyla ikrah konusunu da değinmek gerekmektedir.

İslam hukukunda korkutma, şiddet, cebir ve tehdit ikrah başlığı altında ele alınmaktadır. (ك ر ه) kökünden türeyen ve if'al kalıbında mastar olan (الْإِكْرَاهُ) ikrah kelimesi sözlükte; "razı olmama, hoşlanmama, istememe, meşakkat"⁶⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh ıstılahında ise "kişinin

⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/444-445; Muhammed Na'im Muhammed Hânî Sâ'î, *Mevsû'atu mesâilî'l-cumhûri fi'l-fıkh'i'l-İslâmî* (Mısır: Dâru's-Selâm, 1428/2007), 2/799.

⁵³ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *Bidâyetü'l-mübtedî* (Kahire: Mektebetu ve matbaatu Muhammed Ali Sabah, ts.), 239; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî Burhâneddin el-Mergînânî, *el-Hidâye*, thk. Talâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1425/2004), 4/442; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîlî'l-Muhtâr*, thk. Mahmûd Ebû Dakîk (Kahire: Matbaâtü'l-Halebî, 1937), 5/22; Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî, *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye* (Şamile, 1443), 24/78; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik ve hâşiyetü's-Şelebî* (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye Bulak, 1314), 6/97; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Ferhu'l-Kadîr* (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1970), 10/203.

⁵⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdüselâm Muhammed Alî Şahîn (Beyrüt: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/280; Abdülkadir 'Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâi'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî, ts.), 1/407.

⁵⁵ Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasarü'l-Kudûri fi'l-fıkh'il-Hanefî*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyde (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 184; Ahmet Aydın, *Hanefî fıkıh literatüründe öldürme suçunun maddî ve manevî unsurlarıyla ilgili kavramların gelişimi (Hicrî 4-9. asırlar)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 164.

⁵⁶ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i* (Mısır: Matba'tü'l-Cemîle, 1326), 7/233-234.

⁵⁷ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî İbn Abdüselâm, *el-Ğâye fi'htisâri'n-Nihâye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ' (Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 1437/2016), 6/261; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn* (Cidde: Dâru'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1426/2005), 269; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî İbnü'l-Mülakkın, *'Ucâletü'l-muhtâc ilâ tevcihi'l-Minhâc*, nşr. İzzeddin Hişâm b. Abdülkerîm el-Bedrânî (İrbid-Ürdün: Dâru'l-Kitâb, 1421/2001), 4/1501; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1357/1983), 8/376; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/211.

⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/444-445.

⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/455-457; Muhammed Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi'l-fıkh'i'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1998), 291-292; Sadi İçli, *Klasik Fıkıh Doktrininde İkrâh Ve Öldürmede İkrâhin Sonuçları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 19.

⁶⁰ İbn Side, "krh", 4/136; Zemahşerî, "krh", 2/132; Râzî, "krh", 269; İbn Manzûr, "krh", 13/534; Rızâ Ahmed, *Mu'cemü metni'l-luğa* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1377-1380/1958 - 1960), "krh", 5/57-58; Ebû't-Tâhîr Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmüsü'l-muhît*, thk. Muhammed Na'im el-İrksûsî (Beyrüt: Müessesetü'r-Risâle li't-Tabâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1426/2005), "krh", 1252.

başkasına karşı yaptığı, zorlananın rızasını yok eden, ihtiyarını bozan ancak zorlananın ehliyetini yok etmeyen ve mükellefiyetini düşürmeyen eylemin adı”,⁶¹ “zorlanan üzerinde rızayı ortadan kaldıran bir korkuyu oluşturan zorlayanın işlediği fiil”,⁶² “başkasını, tercih etmeyeceği ve razı olmayacağı bir fiili yapmaya zorlamak”⁶³ olarak tarif edilmektedir. Hanefîler, ikrahı, ikrâh-ı mülcî (tam ikrah) ve ikrâh-ı gayr-i mülcî (nakıs ikrah) olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Hanefîlere göre, tam ikrah öldürme, sakat bırakma ya da uzun süre hapsedme gibi tehditleri içeren ikrahtır. Nakıs ikrah ise, hapis, dayak ya da dövme gibi tehditleri içeren ikrahtır.⁶⁴ Cumhur ise ikrahın kendisi ile gerçekleştiği ve ikrahın kendisi ile gerçekleşmediği şeklinde bir ayrımı kabul etmektedir.⁶⁵ Cumhur tam ikrahı, zorlanan kişinin imtina etme kudretini ortadan kaldıran ve mükrehin (tehdit edilenin), mükrihin (tehdit edenin)elindeki bir alet gibi olduğu ikrah; nakıs ikrahı ise bunun dışında kalan ikrah olarak tanımlamaktadır.⁶⁶ Hanefîlerin tam ikrah olarak tarif ettiği ikrah çeşidi cumhur tarafından da bu isim ile kabul edilmesine rağmen nakıs ikrah konusunda Hanefîlerden farklı değerlendirmede bulunmaktadırlar.⁶⁷ İbn Hazm (ö. 456/1064) ise söz üzerine ikrah ve fiil üzerine ikrah olmak üzere ikili ayrımı benimsemektedir.⁶⁸

Hanbelî mezhebi, mükrih (zorlayan), bir kişiyi (mükrehi) kendini öldürmek ya da herhangi bir organına zarar vermekle tehdit eder ve buna da muktedir ise ikrah altında bulunan kişi de bu tehdit ile kendini öldürür veya vücut bütünlüğüne zarar verirse bu durumda mükrihe (zorlamada bulunana) kısas uygulanması gerekeceğini ifade etmektedir.⁶⁹ “Kendini suya at, ateşe at şeklindeki” tehditlerde Ebû Hanîfe, tehdit edene kısas uygulanacağını belirtir.⁷⁰ İmam Muhammed de bu durumda kısas gerekeceğini dile getirmektedir.⁷¹ Şâfiî mezhebine göre, kişinin kendisini öldürmeye zorlanması durumunda ikrahın tam olması şarttır. İkrâhın tam olması durumunda ise mükrihe kısas uygulanması gerektiğini belirtmektedirler.⁷² Aynı şekilde organlarına zarar vermesi şeklinde yapılan bir zorlamada

---

⁶¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Mısır: Matbaâtü's-Saâde, ts.), 24/38.

⁶² es-Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, 20/261; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik ve hâşiyetü's-Şelebî*, 5/181; İbnü'l-Hümâm, *Ferhu'l-Kadir*, 9/233; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1386/1966), 6/128.

⁶³ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmîyyü ve Edilletuhu*, 6/4433.

⁶⁴ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik ve hâşiyetü's-Şelebî*, 5/181; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzü'd-Dekâ'ik* (Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 8/79.

⁶⁵ Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye*, 6/105.

⁶⁶ İyâz b. Nâmî es-Sülemî, *Usûlu'l-fıkhü'l-lezî la yeseu'l-fakîhe cehluhu* (Riyad: Dâru'd-Tedmuriyye, 1426/2005), 87-88.

⁶⁷ Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye*, 6/105.

⁶⁸ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî ibn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar*, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/203.

⁶⁹ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ*, thk. Lecnetün Müttehassisetün fî Vizâretü'l-Adli (S. Arabistan: Vizâretü'l-Adl, 1421-1429/2000-2008), 13/235.

⁷⁰ Heyet, *el-Fetâva'l-Hindîyye*, 1421/2001), 5/40.

⁷¹ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik ve hâşiyetü's-Şelebî*, 5/190; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzü'd-Dekâ'ik*, 8/88.

⁷² Ebû'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ el-Kâhirî Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fî's-Şerhi'l-Minhâc* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1425/2004), 8/344; Ebû'l-Fazl Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî İbn Kâdî Şühbe Bedreddîn, *Bidâyetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* (Cidde: Dâru'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1432/2011), 4/19; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/223; Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye*, 6/289.

da kısas gerekir.⁷³ Şâfiîler, çocuk ya da akıl hastasına kendini öldürmesi hususunda yapılan zorlamalarda, tek görüş olarak zorlayana kısas uygulanacağı hükmünü vermektedirler.⁷⁴

Mükrih (zorlayan) kişi, “*Kendini dağın başından at yoksa seni kılıçla öldüreceğim*” şeklinde başkasını tehdit ederek kişinin kendini öldürmesine sebep olması durumunda, Ebû Hanîfe diyet zorlayanın akilesine, Ebû Yûsuf’a göre zorlayanın kendi malına gerekir hükmünü vermektedirler. Ancak Hanefi mezhebinde mükrihin sultan olması şartı vardır.⁷⁵ “*Kendini öldür ya da bu zehri iç*” gibi bir tehdit ile gerçekleşen bir öldürme olayı için Râfî (ö. 623/1226), kısasın düşmesiyle diyetin de düşeceğini ifade etmişse de Şâfiî âlimlerinden İbnü’l-Mukrî el-Yemenî (ö. 837/1433) mükrihe diyetin yarısının lazım geleceğini ifade ederek bunu kabul etmemektedir.⁷⁶ Şâfiîlerin tehdit edilen için kısas ve diyet gerekmeyeceği şeklinde görüş belirtmeleri, olayda emredilen ve tehdit edilen şeyin (öldürme fiili) aynı olduğundan bu ikrahı gerçek bir ikrah olarak kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Onlara göre, olayda kişi kendi isteği ile intihar etmektedir.

İslam hukukunda, yaşam hakkı ya da vücut bütünlüğüne karşı yapılan gerek maddi gerekse manevi saldırılar kısas ve diyet ile cezalandırılmaktadır. Siber saldırı şekillerinden olan tehdit ve cinsel içerikli materyallerin maddi veya farklı talepler için tehdit amacıyla kullanılması ve bunun sonucunda kişinin istenilen fiilleri yapması ya da kendine zarar verecek davranışlarda bulunması İslam’da ikrah (istenmeyen söz ve davranışa zorlama) ve tessebbüben işlenmiş suçlar bağlamında ele alınmaktadır. Ayrıca kişilerin yaşam haklarını sonlandırma adına siber ortamda çocuk veya akıl hastası kişileri cebir veya tehdit ederek intihar⁷⁷ etmelerine ya da kendilerine zarar vermelerine yol açmak gibi hususlarda

⁷³ Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 5/224.

⁷⁴ Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 5/224.

⁷⁵ Hz. Ömer döneminde meydana gelmiş şöyle bir olay nakledilmektedir: Hz. Ömer, ordusunun başına bir komutan görevlendirdi. Ordu dağa doğru yöneldi. Soğuk bir günde, üzerlerinde köprü bulunmayan bir nehre ulaştılar. Ordunun komutanı, bir askere “Aşağıya in ve bizim için geçebileceğimiz bir yer bul,” diye emretti. Asker, “Suya dalarsam boğulurum diye korkuyorum,” şeklinde cevap verdi. Komutan, onu suya dalmaya zorladı. Bunun üzerine asker, “Yazık hayatıma, yazık hayatıma,” diye bağırarak suya daldı ve kısa süre içinde hayatını kaybetti. Bu olay Medine’de bulunan Hz. Ömer’e ulaştı. Hz. Ömer komutan için, “Keşke yapmasaydı” dedi ve ordu komutanına haber göndererek onu görevden aldı. Ayrıca “Bunu kasten yaptığını bilseydim sana kısas cezası uygulardım,” diyerek diyet cezası da vermiştir. “Bir daha benim hiçbir işimde görev almayacaksın,” şeklinde de uyarıda bulundu. Serahsî, *el-Mebsût*, 24/68; Serahsî, *el-Mebsût*, 24/42; Zeylaî, *Tebyînu’l-hakâ’ik şerhu Kenzi’d-Dekâ’ik ve hâşiyetü’ş-Şelebî*, 5/190; İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râ’ik şerhu Kenzü’d-Dekâ’ik*, 8/88; Heyet, *el-Mevsû’atü’l-fıkhiyyetü’l-Kuveytiyye*, 6/289.

⁷⁶ Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 5/223.

⁷⁷ İntihar: Kişinin herhangi bir sebeple kasten kendini öldürmesi olarak tanımlanmaktadır. İslam’da intihar haram olmakla birlikte büyük günahlardan sayılmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.s) intihar edenin cenaze namazını kılmadığı ve bu yüzden Evzâî, Ebû Yûsuf ve Ömer b. Abdülazîz de bu yönde görüşleri olduğu ve din büyüklerinin bu kişilerin cenaze namazlarına katılmaması gerektiği belirtilmektedir. Hayati Hökekleli, “İntihar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/351-353. Kur’ân-ı Kerim’de intiharla doğrudan ilişkili bir ayet mevcut değildir. Ancak intiharın haramlığı ile dolaylı olarak ilişkilendirilen ayetler vardır. Onlar: “*Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir*” en-Nisâ 4/29; “*Kendi kendinizi tehlikeye atmayın*” el-Bakara 2/195; “*Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez*” Yûsuf 12/87; “*İntihar*” el-Hicr 15/23; “*Hiç şüphesiz biz diriltir, biz öldürürüz ve biz (her şeye gerçek) varisleriz*” el-Hicr 15/23; “*Dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?*” el-Hicr 15/56; “*Şüphesiz biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak bizedir*” Kâf 50/43; “*Şüphesiz O öldürür ve diriltir*” en-Necm 53/44 gibi ayetler örnek olarak zikredilebilir. İntiharın haramlığına dair şu hadisler örnek olarak verilebilir: “*Kendini yassı demirli oklarıyla (mışkaslarıyla) öldürmüş bir kimse Peygambere (s.a.s) getirildi. Peygamber onun cenaze namazını kılmadı*” Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, “*Kitâbu’l-cenâiz*” 37 (978); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 4/29 (No. 6833).; “*من قتل نفسه بشيء في الدنيا عذب به*”

ciddi ve somut delillerin oluşması failin cezalandırılmasında büyük bir önemi haizdir. İntihar ya da kişilerin kendilerine zarar vermeleri, mezkûr siber zorbalığın neticesinde gerçekleştiğinin açık bir şekilde delillerle ortaya konulması ve kişileri fiilleri yapmaya sevk eden başka herhangi dış bir etkenin bulunmaması hukuki yaptırımın yanıltan bertaraf edilmesi açısından değer ifade etmektedir. Çünkü kişiler, siber zorbalık kendilerine yapılmadan önce bu menfur fiilleri yapmaya karar vermiş olabilirler. Siber zorbalık sebebiyle olayın gerçekleştiğinin kesinleştiği ve e-delillerin somut bir niteliğe kavuşturulduğu ya da e-delillerin somut delillerle desteklendiği bir durumda, siber zorbalığı gerçekleştiren kişi, kısas ya da diyet ile cezalandırılabilir. Kişinin siber zorbalıkla yapılan cebir ve tehdit karşısında psikolojik olarak korku veya endişe gibi duygularla intihar ettiğinin kesinleşmesi, saldırganın cezalandırılmasının esas illetidir. Çünkü bu siber saldırıda dolaylı olarak da olsa öldürme failiği oluşmaktadır. İkrahta zorlanan kişinin, zorlayanın tehdit ettiği şeyi gerçekleştirebileceği galip zannının dikkate alındığını özellikle belirtmekte fayda vardır.⁷⁸ Nitekim Şâfiî mezhebinin yetişkin ile çocuk arasında farklı hüküm vermesi çocuğun zorlayanın bunu yapacağına olan zannından kaynaklanmaktadır. Çünkü çocuk korkutulduğu şeyin can güvenliğini tehdit ettiği kanısına varabilir. Dolayısıyla mükrihin olayı gerçekleştirebileceği olasılığını gerçek kabul ederek kendisine zorlandığı şeyleri yapabilir.⁷⁹ Nitekim 2012 yılında Kanada'nın batısında yer alan Vancouver şehrinde, yedinci sınıf öğrencisi Amanda Todd'un cinsel içerikli görüntülerinin internet ortamında dolaşıma sokulması üzerine öğrenci intihar girişiminde bulunmuştur. Ardından, maruz kaldığı siber zorbalık sürecini aktarmak amacıyla YouTube platformuna yüklediği bir video ile yaşadıklarını paylaşan Todd, söz konusu videonun yayımlanmasından yaklaşık bir ay sonra intihar ederek yaşamına son vermiştir.⁸⁰ Çocuk ve zihinsel engeli olan bireyle yapılan zorlamalarda bu kişilerin kendilerine zarar vermesi durumunda zorlayana kısas uygulanmasının gerektiği ortadadır. Ancak yetişkin için zorlama ile fiil arasında güçlü bir bağın mevcut olması gerekir ki diyet ile hüküm verilebilsin, aksi takdir de kendi canına kıyma gibi haram bir fiili işlemiş olacak ve diyet de lazım gelmeyecektir.

Zorlanan kişinin kendisine zarar vermesiyle ilgili kısas ve diyet gerekeceği şeklinde literatürde oluşan iki görüşten hangisinin zorlayana verileceği hâkimin takdirindedir. İslam hukukunda ölüme sebebiyet verilen durumlar da tazminatla hüküm verildiği de görülmektedir.⁸¹ Ayrıca fakihlerin

---

يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Kim dünyada herhangi bir şey ile kendi nefesine kıyarsa kıyamet gününde aynı yolla cezalandırılacaktır” Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdihân Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî, Saffet Sekkâ (Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981), 15/36 (No. 39965).

⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/50; Ali Bardakoğlu, “İkraha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/33.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/50.

⁸⁰ Tiffany Sumrall, “Lethal Words: The Harmful Impact of Cyberbullying and the Need for Federal Criminalization”, *Houston Law Review* 53/5 (2016), 1480; Maviş, “Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık”, 2470; Benzer bir örnek Kolorado eyaletinde meydana gelmiştir. Kiana adındaki genç bir kızın maruz kaldığı siber zorbalık neticesinde intihar girişiminde bulunmuş ve belden aşağısı felç olarak kalmıştır. Meray, “Ceza Hukukunda Siber Zorbalık”, 86.

⁸¹ İslâm'da Hz. Ali'nin, kadının çocuğunu düşürmesine sebep olan Hz. Ömer'i çocuğun diyetini ödemekle yükümlü tutmuştur. Olay şöyledir: “Hz. Ömer kocası yanında bulunmayan fakat yanına girip çıkanın olduğu bir kadına haber gönderdi. Kadın: ‘Vay başıma gelenlere! Ben Ömer’e karşı ne yapabilirim’ dedi. Yolda giderken dehşete düştüğünden doğum sancısı başladı. Bir eve girdi ve çocuğunu düşürdü. Çocuk iki defa çığlık attıktan sonra öldü. Hz. Ömer [bu olay hakkında] Hz. Peygamber'in (s.a.s) ashâbi ile istişarede bulundu. Sahâbeden bazıları ‘Senin herhangi bir sorumluluğun yoktur. Çünkü te'dip edici [cezalandırıcı] bir valisin’ şeklinde görüş beyanında bulundular. Hz. Ali ise susuyordu. Hz. Ömer ona yönelerek: ‘Ey Hasan'ın babası! Sen ne dersin?’ dedi. Hz. Ali ‘Eğer onlar görüşlerine dayanarak söylüyorlarsa [böyle bir hüküm verdilerse] onların bu görüşleri hatalıdır. Eğer senin arzuna göre söylüyorlarsa [hüküm

cumhuru, hâkim bir kadına mahkemeye gelmesi hususunda bir haber gönderir ve kadın korkudan çocuğunu düşürse ve aklını yitirse hâkime diyet gerekeceğini ifade etmektedirler. Ancak Ebû Hanîfe ve İbn Hazm, sebep ile sonuç arasındaki bağı kesin bir şekilde yetersiz görerek hâkimin diyeti, tazminat olarak ödemesi gerekmediğine kanaat getirmektedirler.⁸²

Hanbelî mezhebinde dolaylı olarak ölüme sebebiyet verenlerin tazminat ödemekle sorumlu tutulmaları da konuyu destekleyen diğer deliller olarak zikredilebilir. Birisini korkutan ve şahısta belli arızaların oluşmasına sebep olan kişinin de tazminatla sorumlu tutulmaktadır.⁸³ Hanbelî mezhebi âlimleri, görüşlerini Hz. Ömer'in şu meseledeki hükmü üzerine temellendirmişlerdir. Hz. Ömer'in döneminde gerçekleşen olay ve verdiği hüküm şöyledir: “Bir adam suyu bulunan bir kabileye geldi. Onlardan kendisine su vermelerini istedi. Onlar kendisine su vermediler ve adam susuzluktan öldü.

---

*vermişlerse] sana karşı samimi davranmıyorlar. Bu çocuğun [cenin] diyetini senin ödemen gerekir. Çünkü sen kadını korkuttun ve o da bu sebeple çocuğunu düşürdü” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: ‘Hz. Ali’ye çocuğun diyetini Kureyş - hata ile olduğundan çocuğun diyetini Kureyş’ten almasını- arasında taksim etmesini emretti” Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyerî Abdürrezzâk, *el-Musannef fi’l-hadis*, thk. Habîburrahman el-A’zamî (Hindistan- Beyrût: el-Meclisü’l-İlmî - Tevzî’ü’l-Mektebetü’l-İslâmî, 1403/1983), 9/458 (No. 18010); Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fikhi’l-İmâm eş-Şâfi’î* (Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 3/205; Ebü’l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî’l-Hayr b. Sâlim b. Es’ad el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi’l-İmâm eş-Şâfi’î*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dârü’l-Minhâc, 1424/2000), 11/453; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 12/101; Râfiû, *el-Azîz*, 10/417; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed Zeylaî, *Nasbü’r-râye li-tahrîci ehâdisi’l-Hidâye* (Mısır: Dârü’l-Hâdis, ts.), 4/398; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Cem’u’l-cevâmi*, thk. Muhtâr İbrâhîm el-Hâic vd. (Kahire: el-Ezheru’s-Şerîf, 1426/2005), 18/144; Zühaylî, *el-Fikhü’l-İslâmîyyü ve Edilletuhu*, 7/5658; ‘Udeh, *et-Teşrîu’l-cinâi’l-İslâmî*, 2/293.*

⁸² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfi’î, *el-Ûm* (Beyrût: Dârü’l-Fikr, 1403/1983), 6/96; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tenbih fi fikhi’s-Şâfi’î* (Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, 1403/1983), 220; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fikhi’l-İmâm eş-Şâfi’î* (Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 3/205; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyâd: Dârü Âlemü’l-Kütüb, 1417/1997), 12/101; Ebü’l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfiû, *el-Azîz şerhü’l-Vecîz el-Me’rûf bi’s-Şerhi’l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrût: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1417/1997), 10/416; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn ve umdetü’l-müttakîn*, thk. Zühayr eş-Şâvîş (Dimeşk: el-Mektebü’l-İslâmî, 1412/1991), 9/314; Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî Gânim el-Bağdâdî, *Mecma’u’d-damânât fi mezhebi’l-İmâmi’l-A’zam Ebî Hanîfe en-Nu’mân* (Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 172; Muhammed Mustafâ Zuhaylî, *el-Kavâ’idü’l-fikhiyye tatbikâtiha fi’l-mezâhibi’l-erba’â* (Dimeşk: Dârü’l-Fikr, 1427/2006), 6/4829.

⁸³ Hanbelî mezhebi fakihleri, yemek veya su hususunda zor durumda bulunan bir şahsa yanında yemek ya da su bulunup da bu şahıs kendisinden yemek ya da su istemesine rağmen vermeyip aç veya susuz bırakır. Şahıs da açlık ya da susuzluktan ölürse bu durumda ona yemek ya da su vermeyen kişi tazminat ödemekle yükümlü kılınacağını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde tehlikede bulunan bir insanı kurtarmaya gücü yettiği halde kurtarmayarak ölümüne duyarsız kalması durumunda da tazminatla yükümlü olacağı Hanbelî âlimleri tarafından belirtilmiştir. Ayrıca kendisini kaplan ve kurt gibi yırtıcı hayvanlara karşı koruyacağı silah ya da herhangi bir aleti ondan alarak ölümüne sebep olması durumunda da tazminat ödemekle sorumlu tutulacağı dile getirilmiştir Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. İbn Kudâme, *el-Mukni’ fi fikhi İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, thk. Mahmûd el-Arnâvût, Yâsîn Mahmûd el-Hatîb (Cidde: Mektebetü’s-Sevâdî li’t-Tevzî’, 1421/2000), 415; Ebü’l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed Merdâvî, *el-İnsâf fi ma’rifeti’r-râcih mine’l-hilâf’alâ mezhebi’l-İmâmi’l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, ed. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Hicr li’t-Tıbaa ve’Neşr ve’t-Tevzî’i’ ve’l-’İlâm, 1415/1995), 25/354; Abdülkâdir b. Ömer eş-Şeybânî İbn Ebî Tağlib, *Neylül-meârib bi şerhi Delîli’t-Tâlib*, thk. Muhammed Süleymân Abdullâh el-Eşkar (Kuveyt: Mektebetü’l-Felâh, 1403/1983), 2/332-333; Ömer Nasuhi Bilmen, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Tazmini”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 6/4 (1940), 803.

Ömer b. el-Hattâb (r.a.), onların hepsini ölenin diyetini ödemeye mahkûm etti⁸⁴ Mâverdî (ö. 450/1058), İmam Şâfiî'nin, kişinin ihtiyacından arta kalan suyu hayvanlar için vermesinin kanuni bir hak olduğunu ifade ettiğini aktarmaktadır.⁸⁵ Örneklerde görüldüğü üzere hâkim ölüme sebebiyet verenleri diyet ile cezalandırabilmektedir.

2.2. Haddi Gerektiren Siber zorbalık

Had (الحد) sözlükte “iki şeyi ayıran engel, def etmek, engellemek, mani olmak, yasaklamak veya bir şeyin ucu, sınırı”⁸⁶ olarak tanımlanmaktadır. İslam hukukunda ise “Allah hakkı (toplum hakkı) için şeriatı miktarı belli olan cezalar”⁸⁷ veya “miktarı belli (Allah tarafından) vacip kılınan cezalar”,⁸⁸ “Allah hakkı yani toplum hakkı için keyfiyeti ve miktarı şeriatı koyan tarafından ortaya konulmuş cezalar”⁸⁹ şekillerinde tarif edilmektedir. Had, miktarının belli olması açısından ta‘zîr cezasından; Allah hakkı olması açısından da kısas cezasından farklılık arz etmektedir. Çünkü ta‘zîr cezalarında miktar belli değildir ve kısasta ise kul hakkı ön plandadır.⁹⁰ Ayrıca had türü cezaları, miktar ve sınırları belli olduğundan ziyade ve noksanlığı kabul etmemektedir.⁹¹

İslam, insanın manevi kişiliğini, iffet, şeref, haysiyet ve onurunun dokunulmazlığını koruma adına cezai müeyyideler koymuştur. İnsanın ırzına yönelik olarak zina ithamında bulunulması, İslam hukukunda kazf haddini gerektirmektedir. Kazf sözlükte “ok atmak, taş atmak ve söz atmak”,⁹² “herhangi bir şeyi atmak”⁹³ olarak geçmektedir. Şer‘i ıstılahta ise “iffetli, Müslüman, baliğ bir insana, zina isnadında bulunma ya da Müslümanın nesebinin reddedilmesi, suçlamak (kınamak, ayıplamak) amacıyla bir kişiye zina isnat etmek”⁹⁴ şekillerinde tarif edilmektedir. Kazf haddinin uygulanması için birtakım şartlar ileri sürülmektedir. Bu suçu işleyen kişinin akıllı ve baliğ olması bu şartlardandır.⁹⁵

Siber zorbalığın türlerinden olan ve kişilerin iffetlerine saldırıları içeren paylaşımların yapılması İslam’da iffete saldırı suçu olarak da adlandırılan kazf suçu kapsamında ele alınmaktadır. İnsanlara zina

---

⁸⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6/252 (No. 11851). Kur’an’daki şu ayetler: el-Bakara 2/194; el-Bakara 2/194; el-Mâide 5/2; Hz. Ömer’in bu verdiği hükmü desteklemektedir. Komisyon, *Mevsûatü'l-Fıkhî'l-İslâmî* (Mısır: Mısır Vakıflar ve İslâmî İşler Bakanlığı, ts.), 17/79.

⁸⁵ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Kahire: Dârü'l-Hadis, ts.), 272.

⁸⁶ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî İbn Düreyd, *el-Cemheretü'l-luğa*, thk. Remzî Münîr el-Ba‘lebekkî (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), “hdd”, 1/95; Râzî, “hdd”, 68; İbn Manzûr, “hdd”, 3/140; Ahmed, “hdd”, 2/41.

⁸⁷ Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd, *el-Hudûd ve't-ta'zîrât 'inde İbn Kayyim* (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1415), 23.

⁸⁸ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î*, 7/33; Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye*, 4/192; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmîyyü ve Edilletuhu*, 7/5274; 'Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâi'l-İslâmî*, 1/532.

⁸⁹ Ali Bardakoğlu, “Had”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/548.

⁹⁰ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î*, 7/33.

⁹¹ Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye*, 4/192.

⁹² Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmerrâî (Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), “kzf”, 5/135; Ezherî, “kzf”, 9/75; Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekânî Sâhib b. Abbâd, *el-Muhît fi'l-luğa* (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), “kzf”, 5/376.

⁹³ Hamza Aktan, “Kazf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/148.

⁹⁴ Ebû'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensârî İbnü'r-Rif'a, *Kifâyetü'n-nebih fi şerhi't-Tenbih*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bâslûm (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 17/232; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 7/435; Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye*, 24/134; Ebû Zeyd, *el-Hudûd ve't-ta'zîrât 'inde İbn Kayyim*, 198.

⁹⁵ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î*, 7/40.

isnadında bulunacak paylaşımları yapanların görüşlerini ispatlamaları için dört şahit getirmeleri kendilerinden talep edilir. Dört şahit getirmemeleri durumunda yalancı konumunda bulduklarından celde cezasıyla⁹⁶ cezalandırılırlar.⁹⁷ Nitekim ifk hadisesinde⁹⁸ Hz. Aişe'ye atılan iftirada⁹⁹ Hz. Peygamber (s.a.s) ikisi erkek, biri kadın olmak üzere üç kişiye hadd-i kazf uyguladığı ve bu kişilerin Hassân b. Sâbit, Mistah b. Üsâse ve Hamne bint Cahş adlı kişiler olduğu kaynaklarda yer almaktadır.¹⁰⁰ Kazf cezasının uygulanması kişinin şerefine sürülen lekenin asılsızlığını göstermesi ve ileriki dönemlerde bu suçla itham edilmemesi açısından önem arz etmektedir. Ancak Hz. Yûsuf örneğinde olduğu¹⁰¹ gibi kendisine iftira atılan bazen sadece suçun itirafı ve masumluğunun ortaya konulması ile de yetinebilir.

2.3. Ta'zîri Gerektiren Siber zorbalık

Ta'zîr sözlükte “yardım etmek, engellemek, te'dip etmek, hürmet etmek, yüceltmek”¹⁰² anlamlarında kullanılmaktadır. Fıkıh terimi olarak ta'zîr, “hakkında had konulmamış suçları te'dip etmek”¹⁰³, “şeriatın hakkında herhangi bir miktar ceza koymadığı suçlara verilen ceza”¹⁰⁴ ya da “hakkında had ya da kefarete bulunmayan bütün günahlar için meşru kılınan (cezalar), İmam veya naibinin had (cezaları) dışında te'dip için vurması”¹⁰⁵ olarak tarif edilmektedir. Bu tanımlardan da anlaşılmaktadır ki ta'zîr, had ve kısas dışında cezası Kur'ân ve Sünnette bulunmayan ve cezaları imam veya kadının ictihadına bırakılmış cezaları ifade eden bir kavramdır.

Ta'zîr cezaları, söz, hapis, sürgün ve darp (vurma) olmak üzere dört kısımda ele alınmaktadır.¹⁰⁶ Hapis cezası, işlenen fiilin mahiyetine ve ağırlığına göre farklı sürelerle uygulanmakta olup, en azının bir gün, en çoğunun ise suçun türüne göre ictihad ile belirleneceği kabul edilmektedir. Bu çerçevede hicrî 320'den önce vefat eden Şâfiî âlim Ebû Abdullah ez-Zübeyr, hapis süresinin araştırma ve durumun tespiti amacıyla en fazla bir ay, terbiye ve ıslah amacıyla ise en fazla altı ay olabileceğini belirtmektedir.¹⁰⁷ Şâfiîler, sürgünün bir yıldan az olmasını; Malikiler ise bir yılı aşmasının caiz olacağını belirtmektedirler.¹⁰⁸ Ta'zîrin vurma hususundaki sınırı, İmam Şâfiî ve Ebû Hanîfe'ye göre otuz dokuz,

⁹⁶ en-Nûr 24/4 Ebû Zeyd, *el-Hudûd ve't-ta'zîrât 'inde İbn Kayyim*, 209.

⁹⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzü'd-Dekâ'ik*, 5/32; Heyet, *el-Fetâva'l-Hindîyye*, 2/160.

⁹⁸ İfk olayı için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim 'Atfîş (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964), 12/198-199.

⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/201; Ebû Zeyd, *el-Hudûd ve't-ta'zîrât 'inde İbn Kayyim*, 204-206.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Kitâbü'l-Hudûd", 35 (No. 4475); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "Kitâbü'l-Hudûd", 8/436 (No. 17131).

¹⁰¹ Yûsuf 12/50-51.

¹⁰² Ezherî, “azr”, 2/78; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-luğa*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1407/1987), “azr”, 2/744; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvinî el-Hemedânî İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa*, thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultân (Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986), “azr”, 3371; İbn Manzûr, “azr”, 4/561.

¹⁰³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/424.

¹⁰⁴ 'Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâi'l-İslâmî*, 1/685.

¹⁰⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*, thk. Züheyr eş-Şâviş (Dimeşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 1412/1991), 10/174.

¹⁰⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/424; Ebû'l-Mehâsin Fahrü'lislâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rüyânî, *Bahrü'l-mezheb fi fîrû'î mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, thk. Tarık Fethi es-Seyyid (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1430/2009), 13/138.

¹⁰⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/424; Rüyânî, *Bahrü'l-mezheb fi fîrû'î mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, 13/138.

¹⁰⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/425; Rüyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 13/138.

Ebû Yûsuf'a göre yetmiş beş ya da yetmiş dokuz;¹⁰⁹ Malikilere göre ise belli bir sınır yoktur.¹¹⁰ Aşağıda ta'zîri gerektiren suçlar ve bunlara verilecek cezalar, Ebû Yûsuf'un dediği üzere ikincil derecedeki her suç, asıl suçla ilişkilendirilerek cezalandırılması esas alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Örneğin şehvetle öpme ve dokunmanın cezası, zina iftirası ile ilişkilendirilerek belirlenmiştir.¹¹¹

Zararların maddi tesirleri olduğu gibi manevi tesirlerinin de olduğu bilinen bir gerçektir. Kişinin malına karşı yapılan bir saldırı şahsın manevi olarak da acı duymasına sebebiyet vermektedir. Kişinin şahsına yapılan bir hakaret veya ahlak dışı bir itham, şahsın toplumda rencide olmasına ve acı duymasına yol açmaktadır. Bu çeşit zararlar, İslam hukukunda manevi ya da edebî zarar olarak yer almaktadır. Manevi zarar veya edebî zarar, “*İnsanın şeref, ırz, itibar ve duygularına ruhî melekelerine veya manevi değerlerine bühtan, teşhir, sövme ve bedene acı verecek şekilde söz veya fiil ile yapılan her türlü saldırı neticesinde çekilen hüznün ve keder*”¹¹² olarak tarif edilmektedir. İslam hukukunda bu mesele ile ilgili olarak Ebû Yûsuf'un manevi zarara düşen kimselere mahkeme tarafından ta'zir amacıyla bir miktar nakdi meblağın alınması yönündeki açıklaması, manevi tazminat mahiyetinde görülmektedir.¹¹³ Saldırıya uğrayan bir kadın, yaşadığı olay sebebiyle akabinde uzun bir müddet acı ve eleme maruz kalmakta ve bu menfur olay için psikolojik destek almaktadır. Dolayısıyla hâkimin belirleyeceği bir miktar meblağ çektiği acının karşılığı olmasa da suçluyu cezalandırma adına kadının bu meblağa müstahak olduğu ifade edilmiştir. Bu meblağ “hükümeti elem” acı parası ya da ıvaz olarak da adlandırılmaktadır.¹¹⁴ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ali'yi Cezîme kabilesine Hâlid b. Velîd'in öldürdüğü otuz erkeğin diyetini ödemek için gönderdiğinde Hz. Ali, diyetleri ödedikten sonra geri kalan parayı korkan kadın ve çocuklar için maddi bir bedel olarak ödemiştir.¹¹⁵ Bu örnek ta'zir cezası olarak maddi bir bedelin verilip verilemeyeceğine dair tartışmalarda, maddi değer verileceğini ileri sürenlerin görüşlerine dayanak olmaktadır. Ancak bazı İslam hukukçuları, maddi zararların manevi zararlara karşılık gelemeyeceğinden hareketle, maddi tazminata sıcak bakmamakta ve buna cevaz vermemektedirler.¹¹⁶ Bu hükme gerekçe olarak insanların mallarına haksız bir tasallutun oluşmasına sebebiyet vereceği endişesi gösterilmektedir.¹¹⁷ Fukaha, manevi zararların, maddi tazminatla karşılanmasının yetersiz olduğunu ve hatta insanın onurunu aşağılayacağını vurgulamaktadırlar. Manevi zararlar, kişinin şerefi ve haysiyeti gibi konularda maddi bir tazminatla telafi edilemeyecek kadar derin etkilere sahiptir. Bu durumda, sadece para ile telafi edilemeyecek manevi zararlar için farklı telafi yollarının aranması gerektiğini de ifade etmektedirler. Ayrıca manevi zararların maddi ıvaz ile tazmin

---

¹⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/71; Bu ceza da kişiye, çocuk veya zihinsel engelli birisi hakkında “Ey zina yapan” demesi durumunda verilir. Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î fi tertibi's-şerâ'î*, 7/64.

¹¹⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/425; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 344; Muhammed b. Ahmed Şâşî, *Hilye*, 8/102.

¹¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/71.

¹¹² İdrîs İvaz Ahmed, *ed-Diyetü Beyne'l-Ukûbeti ve't-Ta'vîdî fi'l-Fıkhi'l-İslâmiyyi'l-Mukâran* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1986), 494; Zuhaylî Vehbe, *Nazariyyetü'd-damân* (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1998), 53-54; Abdullah Benli, *İslam Hukukunda Manevi Tazminat* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), 54.

¹¹³ Bilmen, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Tazmini”, 805.

¹¹⁴ Bilmen, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Tazmini”, 806.

¹¹⁵ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Ğarîbû'l-hadîs*, thk. Abdullah el-Cübûrî (Bağdad: Matba'tü'l-Ânî, ts.), 2/142; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Fâ'ik fi ğarîbi'l-hadîs*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Lübnân: Dâru'l-Meârif, ts.), 4/81; Mustafa Fayda, “Hâlid b. el-Velîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/290.

¹¹⁶ Bilmen, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Tazmini”, 802.

¹¹⁷ Bilmen, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Tazmini”, 805.

edilmesinin suistimallere yol açabileceği ve mütecavizlere cesaret verebileceği düşüncesi de dile getirilmektedir.¹¹⁸ Sonuç olarak manevi zararlara sebebiyet verenleri, hapis, darp, tekdîr (hor görme, küçümseme) ve tevbih (suçlama/kınama) gibi şekillerle cezalandırılması gerektiği ifade edilmektedir.¹¹⁹

Birtakım suçlar; kısasın gerekli olmadığı yaralama, sövme, hakaret, kamu ya da özel malların meşru olmayan yollarla telef edilmesi, borcun geciktirilmesi, tüketicilere helal ya da sağlıklı olmayan malların satılması, hileli ticaret yapılması, giyimde toplumsal adaba riayetsizlik gibi birçok fiil İslam hukukunda ta'zîr bağlamında ele alınmaktadır.¹²⁰

Kişiyi sürekli, hakaret maksatlı iletilerin gönderilmesi, kişilerin göreceği şekilde kişinin saygınlığına zarar veren paylaşımların yapılması, incitilmesi, ayıpllanması¹²¹ ve kusurlarının araştırılması¹²² kişiyi eziyet¹²³ olarak değerlendirilmektedir. Ancak münafık ve fütursuzca günah işleyen kişilerin toplumda bilinmesi adına zulme uğrayanların bu kişileri deşifre etmeleri ayette¹²⁴ istisna ile bildirilmiştir.¹²⁵

İnsanın onurunu lekeleyecek tarzda konuşmak ya da kişi hakkında çirkin sözler sarf etmek İslamî literatürde sövmek olarak değerlendirilmiştir.¹²⁶ Konu ile ilgili hadisi¹²⁷ değerlendiren İslam âlimleri, Müslümana sövmenin ümmetin âlimlerinin icmaına göre haram olduğu ifade etmektedirler.¹²⁸ Bir kişinin başka bir kimse için “*Ey köpek*”¹²⁹, “*Ey kâfir, ey fâsık, ey günahkâr, ey faiz yiyen, ey içki içen ya da ey pis*” gibi hakaret içeren ifadeleri kullanması durumunda, insanların halleri değişiklik arz ettiğinden hâkim ta'zîr çeşitlerinden dilediği ile bu sözleri sarf edenleri cezalandırır.¹³⁰ Bu cezanın vacip olmasının şartı bu suçu işleyenin akıllı olmasıdır. Suçu işleyenin erkek, kadın Müslüman, kâfir olması fark etmez. Ancak çocuk cezai ehliyeti olmadığı için te'dip amaçlı ta'zîr edilir.¹³¹ Bu suçun siber ortamda gerçekleşmesi failin cezalandırılması için yeterli bir sebeptir. Ancak siber ortamda yapılan bu

---

¹¹⁸ Bilmen, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Tazmini”, 806.

¹¹⁹ Bilmen, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Tazmini”, 808.

¹²⁰ Tuncay Başoğlu, “Ta'zîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/199.

¹²¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şüayb el-Arnaût vd. (Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 16/443 (No. 10761); Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 16/192.

¹²² Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, “Ebvâbu'l-birr”, 85 (No. 2032).

¹²³ el-Ahzâb 33/58; el-Burûc 85/10; en-Nisâ 4/148; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 14/240; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb et-Tefsîrû'l-kebîr* (Beyrût: Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 11/253.

¹²⁴ en-Nisâ 4/148.

¹²⁵ “İnsanlar kendisinden sakınsınlar diye fâsık kişinin kötü (huy, davranışlarını) hasletlerini (ifşa ediniz, söyleyiniz) ifade ediniz”; Hadis eserde şu انكروا الفاجر بما فيه، يحذره الناس şeklinde geçmektedir. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, 1/121.

¹²⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî alâ Müslim* (Beyrut: Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392), 2/53.

¹²⁷ “Müslümana sövmek fasıklık onu öldürmek küfürdür” Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/19 (No. 3903); Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, “Kitâbu'l-imân”, 35 (No. 48); Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, “Kitâbu'l-imân”, 38 (No. 64); İbn Mâce, *Sünenü İbni Mâce*, “Kitâbu'l-fiten”, 4 (No. 3939).

¹²⁸ Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî alâ Müslim*, 2/53.

¹²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/120.

¹³⁰ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfi İbn Ebû Şeybe, *el-Musannefî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdülazîz Ebû Habîb el-Eşşerî (Riyâd: Dâru künûzi İşbîliyyâ li'n-Neşr ve't Tevzî, 1436/2015), 16/39 (No. 30904); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/440 (No. 17149); Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/373; Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i*, 7/63; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmîyyü ve Edilletuhu*, 7/5591-5592.

¹³¹ Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i*, 7/64.

hakaretlerin kanunen ispatlanması kanuni yaptırım için elzendir. Dolayısıyla kişi başkası için, “Ey Yahudi” dediğinde 20 değnek, “Ey hırsız” dediğinde 15 ile 20 arası değnek, “Ey fâhişe” diyerek itham ettiğinde kişiye 75 değnek vurulacağı belirtilmektedir.¹³² Başkasına söven kişiye 10 değnek, “Ey günahkâr” dediğinde 25 değnek, “Ey zâlim” denildiğinde ise 40 değnek ile cezalandırılması gerektiği ifade edilmektedir.¹³³ Bir kimsenin kılıcını çıkarıp başka bir kimseyi şakayla korkutması durumunda 20 değnek ve bir kimseyi bıçak ile şakayla korkutması durumunda ise 10 değnek vurulacağı eserlerde yer almaktadır.¹³⁴ Ayrıca bir âlim hakkında uygun olmayan veya gereksiz sözler sarf ettiği zaman kişiye 40 değnek, kişiye “Ey fâsık” demesi durumunda ise 80 değnek ile cezalandırılacağı dile getirilmektedir.¹³⁵

İslam, tecessüs,¹³⁶ gıybet¹³⁷ ve kötü zannı haram kılmıştır.¹³⁸ Dolayısıyla kişilerin öğrenilmesini istemediği ya da özel hayatına dair bilgilerinin elde edilmesi ve bunların internet üzerinden topluluklara paylaşılması İslam’ın haram kabul ettiği teessüs kapsamına girmektedir. Kişinin okunmasını istemediği şeylerin okunması da tecessüs bağlamında ele alınabilir. Konuşulanların dinlenmesi haram olduğu gibi yazılı olanların da okunması haramdır. Yazının konuşma gibi olduğuna Mecelle’nin “Mükâtebe muhâtaba gibidir”¹³⁹ maddesi işaret etmektedir.

İslam’da özel hayatın gizliliğinin devlet görevlileri tarafından da zaruret hâsıl olmadıkça¹⁴⁰ ihlal edilemeyeceğine, Hz. Ömer’in izinsiz girdiği evde ev sahiplerinin kendisine eve izinsiz girdiğini hatırlatmaları üzerine evden zaman kaybetmeden ayrılması delil olarak gösterilmektedir.¹⁴¹ İmam Gazzâlî de muhtesibin¹⁴² evin kapısı kapandıktan sonra evde olan biteni denetlemek için evi gözetlemeyeceğini ve bunun caiz olmayacağını ifade etmektedir.¹⁴³ Kişilerin konutlarının dokunulmazlığı özel hayatın gizliliğine girdiğinden, kişilerin evlerine girilmesi özel hayata müdahale olur. Hz. Ömer’in hukuk kuralını çiğnediğinin kendisine hatırlatılması üzerine geri adım atması diğer bir ifade ile devletin hukuka tabi olması, insanların haklarının güvencesi açısından büyük bir önemi haizdir. Dolayısıyla siber zorbalığın gerçekleşme şekillerinden olan kişisel bilgilerin sosyal medyada

---

¹³² Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm fi usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm*, 2/300-301; H. Yunus Apaydın, *İslâm Hukukunda Manevi Tazminat* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 321.

¹³³ Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm fi usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm*, 2/302.

¹³⁴ Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm fi usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm*, 2/301; Apaydın, *İslâm Hukukunda Manevi Tazminat*, 321.

¹³⁵ Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebsiratü'l-hükkâm fi usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm*, 2/302.

¹³⁶ Tecessüs sözlükte “işin gizli taraflarını ya da kişinin kusurlarını araştırma, bir haberi öğrenmek, araştırmak, bilgi toplamak” anlamlarına gelmektedir. Halil b. Ahmed, “css”, 6/5; İbn Manzûr, “css”, 6/38.

¹³⁷ Gıybet, kişinin Müslüman kardeşini onda bulunan ve sevmediği bir şey ile anması” olarak açıklanmaktadır. Kötü zandan kastedilenin şahsın aile, akraba ya da başka bir insanı itham etmesi olarak ifade edilmektedir. Taberî, *Câmi'ü'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 21/373-382.

¹³⁸ el-Hucurât 49/12; Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, 10/162.

¹³⁹ Madde: 69 Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, 31.

¹⁴⁰ Kadıya irtihal eden bir durum olması durumunda ve şahitlerin tanıklıkları göz önünde bulundurulacak ancak başkasının evine olayın iç yüzünün araştırılması için girilebilir. Örneğin bir evde içki bulunduğu ve bu evin şahitlerin verdiği bilgi ile içki bulundurma konusunda meşhur olduğu bilirse kadı evin aranması için emir verebilir. Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*, 10/162.

¹⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. Kurtubî, *el-Câmi'ü'l-ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/333-334.

¹⁴² Muhtesip: İslâm devletlerinde toplumsal ahlâkı ve kamu düzenini sağlamak ve denetlemekle sorumlu memura mustesip, vâli'l-hisbe, veliyyü'l-hisbe, mütevellî'l-hisbe, nâzirü'l-hisbe denir. Cengiz Kallek, “Hisbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/133.

¹⁴³ Mustafa Çağrıç, “Teccüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/247.

yayınlanması (Doxxing), sahte e-posta, mesaj ya da web siteleri aracılığıyla kişisel verilerin ele geçirilmesi (Phishing) ya da bireylerin elektronik cihazlarına gizliden giriş yaparak verilere zarar verme ya da çalma (Hacking) gibi durumlar, özel hayata müdahale kapsamına girmektedir.

Sonuç

Özellikle 21. yüzyıldan itibaren toplumların modernleşme süreçlerinde kitle iletişim araçları artan bir öneme sahip olmuştur. Bilhassa telsiz, telefon, radyo, televizyon ve ahirinde internetin gündelik yaşama eklenmesi insanların düşünce, duygu, tavır gibi özellikleri üzerinde yeni etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede kitle iletişim araçlarının farklı art niyetlerle kullanılmasından kaynaklı hukuk literatürüne yeni türden ceza tanımlamaları girmiştir. Bu suçlarla mücadelede emanet¹⁴⁴ bilinciyle görevlerini icra eden hâkimlerin, siber zorbalık gibi yeni nesil suçlar ile mücadelede caydırıcı hukuki düzenlemeler yapmaları, toplumdaki huzuru sağlama, insan hak ve özgürlüklerini koruma açısından önem arz etmektedir. Bireylerin şahsiyetlerine yönelik olarak işlenen hakaret, sövme, dedikodu gibi siber ortamlarda gerçekleşen zorbalık çeşitleri, İslam hukukunda hâkimin takdirine bırakılmış ta'zîr cezaları bağlamında ele alınmaktadır. Ta'zîr cezaları, ictihada dayalı bir alan olduğundan zamana, topluma ve bireyin durumuna göre değiştiğinden günümüzde hâkimler maslahatın gerektirdiği gibi had cezalarına ulaşmayacak şekilde yeni cezalar da verebilir. İslam hukukçularının ta'zîr cezalarında kınama, azarlama, özür diletme, sopa ya da hapis gibi ceza usulleri kullandıkları sıklıkla görülmektedir. Siber ortamda gerçekleşmiş olan bu suçların hukuka uygun bir şekilde tespitinin yapılması ve kayıt altına alınması gerekir. Had cezalarındaki en ufak bir şüphe cezanın düşmesine sebebiyet verdiğinden, siber ortamlardaki belirsizliğin giderilmemesi suçun düşmesine de sebebiyet verecektir.

Siber ortamlarda gerçekleşen zorbalık türüne giren kötülüklerin önlenmesinin yolu, eğitim öğretim müfredatının gözden geçirilmesi, telkinin yaygınlaştırılması, kamusal ortamlarda bireyin hak ve hukukunun korunduğuna dair işaret, afiş gibi görsellerin kullanılmasıyla temiz bir toplumsal yapının inşası yolunda gerekli caydırıcı cezalarının uygulanmasıyla mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla insana ait olan temel hak ve hürriyetlere saygı duymak ilahi yaratılıştaki hikmete saygı duymak hem de dünyevi açıdan temiz ve güvenilir bir toplumun inşasını sağlamaktadır. İslam dini tarafından yasaklanan ahlaki bozukluklar Kur'ân-ı Kerim'de müşrik liderlerinin karakterlerinin tipik bir yansıması şeklinde görülmektedir.¹⁴⁵ Siber zorbalıkta bulunan kişi/lerin ayet¹⁴⁶ ve hadislerde¹⁴⁷ ifade edildiği üzere kendisi için tövbe kapısının açık, tövbe etmenin de o fiili bir daha asla tekrarlamamak ve hakkına girdiği bireylerle helalleşmek olduğu gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

---

¹⁴⁴ en-Nisâ 4/58.

¹⁴⁵ el-Kalem 68/10-13; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir* (Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414), 5/320-321.

¹⁴⁶ et-Tahrîm 66/8. Ayrıca bkz. en-Nûr 24/31; ez-Zümer 39/53; eş-Şûrâ 42/25

¹⁴⁷ İbn Mâce, *Sünenü İbni Mâce*, "Kitâbu'z-zühd", 30 (No. 4250); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/259 (No. 20561, 20562).

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şüayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421/2001.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Mecelle-i ahkâm-i adliye*. İstanbul: Matbaa-yi Osmaniye, 1300/1884.
- Akkuş, Dinçer. *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Aksaray, Semra. "Siber Zorbalık". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/2 (2011), 405-432.
- Apaydın, H. Yunus. *İslâm Hukukunda Manevi Tazminat*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Arıcak, Osman Tolga, Sinem Siyahhan vd. "Cyberbullying among Turkish Adolescents". *CyberPsychology & Behavior* 11/3 (2008), 253-261.
- Aydın, Ahmet. *Hanefî fıkıh literatüründe öldürme suçunun maddî ve manevî unsurlarıyla ilgili kavramların gelişimi (Hicrî 4-9. asırlar)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Benli, Abdullah. *İslam Hukukunda Manevi Tazminat*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Dw1mlzlekQe2NpCWNFMjLg&no=Dw1mlzlekQe2NpCWNFMjLg>
- Bilmen, Ömer Nasuhi. "İslâm Hukukunda Manevî Zararların Tazmini". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 6/4 (1940), 798-812.
- Boynukalın, Mehmet. "Suç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/453-457. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. 7 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr-Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Abdüselâm Muhammed Alî Şahîn. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415/1994.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcü'l-luğa*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 4. Basım, 1407/1987.
- Charisse L Nixon. "Current perspectives: The Impact of Cyberbullying on Adolescent Health". *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 5 (2014), 143-158.
<https://doi.org/10.2147/AHMT.S36456>
- Chisholm, J. F. "Review of the Status of Cyberbullying and Cyberbullying Prevention". *Journal of Information Systems Education* 25/1 (2014), 77-87.
- Çolak, Abdullah. *İslâm Ceza Hukuku*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *el-Harâc*. thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Sa' Hasan Muhammed. el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.
- Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah. *el-Hudûd ve't-ta'zirât inde İbn Kayyim*. Riyad: Dâru'l-Âsime, 2. Basım, 1415.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdî Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.

- Heyet. *el-Fetâva'l-Hindiyeye*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Heyet. *el-Mevsû'atü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslâmiyye'l-Kuveytiyye, 1404 -1427.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1386/1966.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyâd: Dâru Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1417/1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Ferhu'l-Kadîr*. 10 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1. Basım, 1389/1970.
- İçli, Sadî. *Klasik Fıkıh Doktrininde İkraha Ve Öldürmede İkraha Sonuçları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i u's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i*. 7 Cilt. Mısır: Matba'tü'l-Cemîle, 1. Basım, 1326.
- Kılınç, Kenan. *Şâfiî fakih Yûsuf el-Erdebî'nin fıkıhcılığı: el-Envâr Li A'mâli'l-Ebrâr özelinde*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikh'il-Hanefî*. thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyde. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418/1997.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*, ts.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Alî Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcud. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419/1999.
- Maviş, Volkan. "Ceza Hukuku Boyutuyla Siber Zorbalık". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/3 (15 Eylül 2021), 2455-2500. <https://doi.org/10.15337/suhfd.929815>
- Meray, Melisa Seval. "Ceza Hukukunda Siber Zorbalık". *Karatekin Hukuk Dergisi* 2/2 (2024), 77-106. <https://doi.org/10.70011/kahd.1361984>
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *Bidâyetü'l-mübtedî*. Kahire: Mektebetu ve matbaatu Muhammed Ali Sabah, ts.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*. thk. Mahmûd Ebû Dakîk. 5 Cilt. Kahire: Matbaâtü'l-Halebî, 1937.
- Muhammed Ebû Zehre. *el-Cerîme ve'l-'ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1998.
- Muhammed Na'im Muhammed Hânî Sâ'î. *Mevsû'atu mesâilü'l-cumhûri fi'l-fikh'i'l-İslâmî*. 2 Cilt. Mısır: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1428/2007.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn*. thk. Züheyr eş-Şâviş. 12 Cilt. Dimeşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1412/1991.
- Râfî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm. *el-Azîz şerhü'l-Vecîz el-Me'rûf bi's-Şerhi'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1417/1997.
- Sarsıkoğlu, Şenel. "Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat Hukuku Açısından Elektronik Delil (E-Delil) Kavramı". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 6/22 (2015), 507-534.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Mısır: Matbaâtü's-Saâde, ts.
- Siğnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî. *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*. 25 Cilt. Şamile, 1443.
- Sumrall, Tiffany “Lethal Words: The Harmful Impact of Cyberbullying and the Need for Federal Criminalization”, *Houston Law Review* 53/5 (2016), 1475-1501.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. 6 Cilt. Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 1414.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-. *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfî*. 3 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. thk. Ali M. Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 6 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415/1994.
- Udeh, Abdülkadir. *et-Teşrîu'l-cinâi'l-İslâmî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî, ts.
- Uludaşdemir, Dilek - Küçük, Sibel. “Siber Zorbalık Önleme ve Müdahale Programlarının İncelenmesi: Bir Gözden Geçirme”. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türkiye Sağlık Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2023), 44-56.
- Velîd Meşhûr Abdüttevâb Fâris. “Ettenemmurü'l-iliktroniyyu suveruhu ve ahkâmuhu fî'l-fikhi'l-İslâmiyyi”. *Mina Üniversitesi Edebiyat ve İnsan ilimleri Dergisi* 97/2 (2023), 339-371.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Fâ'ik fî ğarîbi'l-hadîs*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Lübnân: Dâru'l-Meârif, 2. Basım, ts.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed. *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*. Mısır: Dâru'l-Hâdis, ts.
- Zeynep Fâzıl Ca'fer. *Mefhûmüt'-tenemmüri fî'l-menzûri'l-İslâmiyyi*. Kulliyetü'l-Ulumi'l-İslâmîyye, Yüksek Lisans Tezi, 2023.